

הגיוור בישראל - תמונת מצב

א. רקע

סוגיית הגיוור מלווה את מדינת ישראל משך כל שנות קיומה, ומן הסתם תמשיך להעסיק גם בעתיד את דעת הקהל היהודי בעולם כולו, כאשר הכנסת ובתי המשפט משמשים זירה לחילוקי דעות חברתיים ודתיים עמוקים. מאמרנו מוקדש לשרטוט תמונת המצב של הגיוור האורתודוקסי בישראל כאן ועכשיו, בצד הבעת עמדות אישיות. כידוע, המתגייר בישראל משנה את הסטאטוס שלו בשני מישורים; ראשית, במבט הלכתי - הפיכתו מנוכרי ליהודי. וההיבט השני - אזרחי-משפטי המתבטא ברישום המילה 'יהודי' בסעיף הדת והלאום (שהוא סעיף אחד) במנהל האוכלוסין בישראל. עד לאחרונה מילה נכספת זו נרשמה גם בתעודת הזהות הנישאת בכיס. באמצע שנת 2002 בוטל הרישום הגלוי, ולהלן אתייחס להיבט משמעותי זה.

רישום האזרח כ'יהודי' מעניק זכאות שבות¹, דהיינו התאזרחות וכל הזכויות (סל קליטה, משכנתא, זכות עבודה, ביטוח בריאות ועוד) בעקבותיה, למי שלא היה זכאי להם בטרם התגייר. אכן, מרבית המתגיירים בישראל (להערכתי מעל 90%) הם כבר אזרחי ישראל מכוח נישואין ליהודי או צאצאות לאב או לסב יהודי. בעל אזרחות חוץ (תייר, עובד זר וכד') החפץ בגיוור, חייב לעבור משוכה משותפת של הרבנות ומשרד הפנים, כאשר ברירת המחזל היא שלילית (בוודאי לאזרחי ארצות מצוקה).

המתגיירים מעוניינים בשני ההיבטים הנזכרים, דהיינו הכרה ביהדותם ויהדות צאצאיהם (אם מדובר בגיורת) כגרי צדק לפניני הלכה, ובמקביל - רישומם האזרחי המציין שיוך חברתי ולאומי והתאזרחות. אתייחס, אפוא, לשני תחומים אלו, ההלכתי והאזרחי.

ב. היבטי הלכה

1. התייחסות מעורבת

מוסד הגיוור מובנה היטב בהלכה ונטוע עמוק בעולם האגדה וההשקפה היהודית. ניתן למצוא במקורותינו התייחסויות סותרות, האם לקרב או לרחק גרים. במסכת פסחים (פז, ב), למשל, נמצאת אמירה 'חיובית': "לא הגלה הקב"ה את ישראל לבין האומות אלא כדי שיתוספו עליהם גרים". בהרכב בית הדין שבו אני מכהן, כאשר ההחלטה היא לקבל את המועמד לכלל ישראל, אנו נוהגים לאזכר את דברי חז"ל (שבועות לט, א) לעניין מעמד הר סיני: "את אשר ישנו פה, עמנו עומד היום לפני ה' א-להינו ואת אשר איננו פה עמנו היום" - אלו הגרים שעתידין להתגייר". זו הרגשה מרוממת לחברי בית הדין לקבוע רטרואקטיבית כי נשמת הניצב לפנינו לקחה חלק בברית סיני.

מאידך, ידועה מימרת רב חלבו (יבמות מז, ב ועוד): "קשים גרים לישראל כספחת", אשר הרמב"ם (הל' איסורי ביאה יג, ח) תרגמה ל"נגע צרעת"². ומימרא חריפה יותר (שם קט, ב): "רעה אחר רעה תבוא למקבלי גרים". אכן, בעלי התוספות במקום פירשו כי הכוונה לא למי שמגייר אלא ל'מיסיון', למי שמפתה להתגייר או מעניק טובת הנאה בתמורה. ניתן לשטוח יריעה ארוכה מן המקורות ולהאריך בציטטין כהנה וכהנה, אך תהיה זו חריגה ממסגרת מאמר זה שמגמתו להצביע על היבטים עכשוויים.

2. אין גיוור מאולץ או קבוצתי

מעולם לא היה בעם ישראל גיוור הלכתי אקטיבי, בדרך של אילוץ, שידול או מתן תמריץ. כיוצא בדבר, אין מקום בהלכה לגיוור קבוצתי, שכן הגיוור מעצם הגדרתו הוא פרטני, וקשור לחוויה נפשית ולמחויבות אישית. אני מעז לכפור ב'אמיתות' היסטוריות על גיורים ציבוריים כפי שמקובל לטעון, למשל, שהורדוס גייר צבא אדומיים (המקור בפלביוס שדרגת אמינותו איננה גבוהה), שהרי לא מצינו זכר לכך בספרות ההלכתית (משנה ותלמוד) שליוותה תקופה זו. גם גיוור ממלכת כוזר האגדית לוט בערפל, למרות ממצאים בשטח, כביכול, ולענ"ד לא מצינו לו זכר בספרות ההלכתית מדור-דור. הוא הדין לגיוור כפרי 'סובוטניקים' ברוסיה לפני כמאה שנה ויותר. למיטב ידיעתי לא בא זכרם של אירועים אלו בספרות השו"ת המשקפת נאמנה את המתרחש בעם היהודי לדורותיו. שתיקה זו מלמדת כי אפילו אם היו ניסיונות לגיוור המוני - הוא לא נקלט ולא הוכר במסורת ישראל.

* הרב ישראל רוזן ייסד ועמד בראש מנהל הגיוור מטעם הרבנות הראשית לישראל בשנים 1995-2000. כיום הוא משמש כדיין בבית הדין המיוחד לגיוור בירושלים.

¹ לפחות עד כה. קיימת פרשנות משפטית חדשה במשרד הפנים כי רק גיוור בחו"ל ועלייה בעקבותיו מזכה ב'שבות'. כמו כן מונחות עתירות בבג"צ בקשר לזכאות 'שבות' למתגיירים רפורמים שנרשמו כ'יהודים'.

² ומעניין נימוקו: "ומפני זה אמרו חכמים קשים להם גרים לישראל כנגע צרעת **שרובן חוזרין בשביל דבר ומטעיין את ישראל**". כלומר, יש לחשוך בכנותם! ואף על פי כן לא נמנעו בכל הדורות מלגייר.

מכאן שכל רעיון להפיק אירוע גיור המוני לעולי חבר העמים או אתיופיה, כפי שנשמע במחוזותינו כולל מקרב 'תנ"כיסטיים' למיניהם, יכול להיוולד במוחו של קופירייטר יצירתי או אמרגן חוצות, אך אין לו ערך הלכתי, לאומי או חברתי.

3. דומיננטיות נשית

אף על פי כן, בכל הדורות ובכל התפוצות גיורו אנשים ונשים, על בסיס אישי, גר גר ומניעיו. אצביע כאן על עובדה הנראית לכאורה מפתיעה, אך במבט שני היא טריוויאלית בתכלית: כ-80% מן המתגיירים בישראל, כאן ועכשיו, הם (הן) ... מתגיירות! (פרט לקבוצת הפלשמורה מאתיופיה המתגיירת כולה וכמובן יש שוויון מספרי בין המינים). כשהוקם מנהל הגיור והחלו לזרום מועמדים, מהר מאד בלטה העובדה כי הגיור הינו 'ממלכה נשית'. בראשי עלתה תשובה לשאלה שלא מצאתי מי שקדמני בה: מדוע התנ"ך מציג את המתגייר דווקא בדמותה של... אשה, רות המואביה? מדוע לא ראו מודל מייצג למשל ב... יתרו (אגב, אותיות 'רות' כלולות ב'יתרו')? תשובתי: הגיור הקלאסי הוא נשי!

התבוננות נוספת לימדתי כי רובן המכריע של הפונות לגיור (אני מעריך שוב כ-80%) הינן בגיל הפריור והילודה. בולט כאן האינטרס של הכרה ביהדות הצאצאים כמניע עיקרי לגיור. בינות בספרים והתברר כי גם בספרות השו"ת כמעט כל השאלות שנידונו, לאורך כל הדורות ובכל התפוצות, היו סביב מתגיירת שנסתפחה לכרמנו, ולא אודות מתגייר ממין זכר. משער אני כי הסיבה המרכזית של הגרים (ר"ל הגיורות). מכאן ואילך אנקוט לשון נקבה) לדורותיהם היתה "לשם אישות", דהיינו: מתוך רצון **שהצאצאים** יהיו יהודים. הנטייה הרומנטית לתאר את הגר המצוי בדמותו של אונקלוס הגר, או הגרף פוטוצקי (שהועלה על המוקד עקב התייחדותו בפולין), או כומר שגילה את האור הא-להי בכתבי הקודש - איננה משקפת את המציאות.

הרבנים בכל הדורות ידעו את התשובה האמיתית לשאלת הפתיחה המופנית לגר, כלשון הרמב"ם (הל' איסורי ביאה יד, א): "מה ראית שבאת להתגייר, אי אתה יודע שישאל בזמן הזה דוויים ודחופים ומסוחפין ומטורפין ויסורין באין עליהן?". גם אם התשובה כלפי חוץ היא 'רוחנית', המניע האמיתי במקרים רבים הוא 'לשם אישות' ולטובת עתיד הילדים. למרות האינטרס - נמצאו רבנים שעסקו בגיור בכל דור ודור, ובלבד שיהיה כדת משה וישראל.

תשובת הרמב"ם (מהדורת בלאו, ריא) משמשת נר לרגלי העוסקים במלאכת הגיור. בתשובה זו התיר הרמב"ם לגייר שפחה נוכרית שאדונה "נטען עליה":

לפי שכבר פסקנו פעמים אחדות(!) בכגון אלו המקרים שישחררנה וישאנה. ועשינו זאת מפני תקנת השבים, ואמרנו מוטב שיאכל רוטב ולא שומן עצמו. וסמכנו על דבריהם ז"ל 'עת לעשות לה' הפרו תורתך'. ומסייעין לו לישאנה בעדינות וברוך.

אמירות דומות מפי גדולי תורה בכל הדורות מלמדות כי אף שמניע הגיור היה משפחתי הם לא נמנעו מלגייר.

ג. מערכת גיור ממלכתית

בראשית שנות המדינה הגיור היה מסור לבתי הדין הרבניים האזוריים המטפלים בנושאי המעמד האישי. מכיון שרוב הדיינים 'רגילים' נמנים עם המיגזר החרדי אשר בדרך כלל נוקט בעמדה עקרונית שלילית וחשדנית כלפי הגיור, מעטים מאד התגיירו באמצעותם. עם פרוץ גלי העלייה הגדולה מארצות חבר העמים ומאתיופיה, לא ניתן היה להמשיך במתכונת זו. הראשון לציין, הרב אליהו בקשי-דורון, היה ער לעניין ופנה אלי בשנת תשנ"ה בהצעה שמכון 'צומת' יכנס לעובי הקורה ו'יספק שירותי גיור למדינת ישראל' בתקציב ממלכתי של משרד הדתות³. לאחר בדיקה קצרה הוכרזה מדיניות של הרבנות הראשית לבוא לקראת המעוניינים בגיור ולהקל עליהם בכל שלבי התהליך. לדעתי היתה זו החלטה היסטורית שטרם הוערכה כראוי. נקבעה מסגרת לשיתוף פעולה בין משרדי הדתות, החינוך, הקליטה והסוכנות; נוסדו אולפני גיור יידידותיים בכל רחבי הארץ; הוקם מנהל הגיור; והעיקר העולה על כולנה: הורכבו בתי דין מיוחדים לגיור שאוישו על ידי רבנים מן האסכולה הציונית-דתית המאותגרים לנושא. כאן המקום להזכיר לשבח את פועלו של הרב שלמה גורן זצ"ל בשטח זה בשעתו, ואת 'הניכוי' בתחום זה, יבל"ח הרבנים צפניה דרורי וחיים דרוקמן, שהמשיכו כל השנים בגיורים חצי-פרטיים, ונכללו במערך הממלכתי החדש.

1. בתי הדין המיוחדים לגיור

טרם היות מנהל הגיור מרבית המעוניינות בגיור למדו באופן פרטי, בהיכרות אישית או באמצעות ידידים, ופנו לבית דין רבני אזורי לפתיחת תיק גיור. מכיוון שמרבית הדיינים המכהנים שם משתייכים למגזר החרדי, השקפת

3 עד ראשית שנת תשס"א פעל 'מינהל הגיור' במסגרת מכון 'צומת'. מאז, המערכת פועלת כמחלקה במסגרת בתי הדין הרבניים בניצוחו של ידידי הרב אליהו בן דהן.

עולמם היתה לצמצם גיורים כמעט לחלוטין. מבלי להצהיר על כך, הדיינים 'משכו' ופטרו את הפונות ב'לך-ושוב' במשך שנים ארוכות. על רקע זה צמחו פרשיות שהעסיקו את התקשורת אודות 'מאכערים' ומתווכים שניסו כוחם בשוחד וזיוף. הפינות האפלות צצות על רקע ביקוש אשר קשה לממשו.

כאמור, בבתי הדין המיוחדים לגיור מכהנים רבנים בעלי השקפה המאירה פנים למתגיירות. מעבר לשאלת הגיור הפרטי - כולם חזורי הכרה כי אנו ניצבים בפני בעיה לאומית ממדרגה ראשונה ויש למצות ככל שניתן את האפשרויות ההלכתיות לקבל גרים.

כיום מכהנים 10 הרכבים (כל הרכב - יום בשבוע. ההספק: כ-8 תיקים ביום ארוך, עד לשקיעת החמה). אפרט כאן (לפי סדר א"ב) את שמות הנושאים בעול, ומן הסתם רובם מוכרים לקוראים. בצפון מכהנים בשלושה הרכבים הרבנים: בניהו ברונר (צפת), ישראל גליקמן (חיפה), אברהם דוידוביץ (ראש פינה), צפניה דרורי (ק' שמונה), מרדכי זמיר (שדה יעקב), נסים כהן (בית אל), ישעיהו מייטליס (נהריה) ושמואל קפלן (חיפה). בדרום - בשני הרכבים הרבנים: יוסף אביאור וחיים דרוקמן (מרכז שפירא), חיים אירם (אלעזר), אליעזר אלטשולר (סוסיא), דוד אסולין (סעד), מרדכי בר-אלי (פסגות) וצבי צרפתי (רחובות). בירושלים והמרכז - חמישה הרכבים בהשתתפות הרבנים: משה ארנרייך (ירושלים), אליהו בירנבוים (אפרת), דוד בס (נוה דניאל), יעקב ורהפטיג (ירושלים), צבי ליפשיץ (ירושלים), יהודה עמיחי (קרית ארבע), יהודה פריז (מעלה אדומים), גדעון פרל (אלון שבות), ישראל רוזן (אלון שבות) ושלמה שושן (פסגות). עליהן נוסף הרכב מיוחד בגוון 'חרדי' המטפל באוכלוסיה זו בברכת הרב י"ש אלישיב.

2. קבלת המצוות ברור לכול כי נקודת הגיור נעוצה במושג 'קבלת המצוות', שהוא מרכיב הכרחי בגיור ההלכתי. בתי הדין המיוחדים 'מותחים עד הקצה' - להבנתי - את המושג, ואין כאן המקום לפרט מסיבות שונות. אזכיר רק נקודה אחת, הלכתית: מקובל עלינו כי כדי שקבלת המצוות לא תיחשב, והגיור לא יהיה תקף - יש צורך ב'אנן סהדי', בעת העמידה לפני בית הדין, שפיה ולבה אינם שווים. אצטט כאן משתי תשובות של בעל אגרות-משה:

עיקר הגירות - לא נוחה דעתי מזה ואני נמנע מזה... גם מטעם שהוא כמעט ברור כאנן סהדי שלא מקבלת המצוות, ורק בפיה אומרת שמקבלת... וברוב הגירות שבמדינה זו שבשביל אישות אין מקבלין המצוות אף כשאומרים בפיהן, שמקבלין דהוא כנודע שמרמין דהא לא תהיה עדיפא מבעלה שהוא מופקר ועובר על כל דיני התורה. אך מכל מקום אולי גירות זו תקבל המצוות, ולכן איני אומר בזה כלום לכתרה"ה כי יש הרבה רבנים מקבלין גרים כאלו, וממילא אין לי לומר בזה איסורין... יעשה כפי הבנתו.

(יורה דעה ח"א סי' קנט)

עצם הגירות צריך שתקבל עליה כל המצוות והאיסורים שבתורה, וכן אף תקנות דרבנן, ואם לא, אין מקבלין... ובפרט שבעלה היהודי הוא פרוץ באיסורים כחילול שבת ונדה וכדומה ותחשוב שאין לה להיות טובה מבעלה היהודי, והוא כאנן סהדי שאינה מקבלת המצוות שבעלה פרוץ בהם. אך אולי אם תסבירו לה שהיא צריכה לקבל כל מצוות התורה, ובפרט שמירת שבת ונדה וכדומה, ולא תשגיח על בעלה, ואם לא תקבל אף שתרחם להרבנים שמקבלת לא יהיה הגירות כלום, ותבטיח שתשמור כל דיני התורה ולא תשגיח על בעלה וחבריו, אולי נחשב קבלה.

(אבן העזר ח"א סי' כז)

יש לציין כי קיימים מקרים לא רבים בהם בתי הדין מבטלים גיור למפרע. אפשרות זו איננה 'דרך המלך' בהלכה, אך היא קיימת. לעתים בית הדין מוצא לנכון להזהיר את המתגיירת במפורש כי יתכן ביטולו של הגיור, אם יתברר שהוא שקרי בשעת מעשה⁴.

המציאות מוכיחה כי יש לנו נחתי מארחות חיהן של רבות מן המתגיירות, אם כי אנו נכנסים בעיניים פקוחות לישדה מוקשים. אתגר הגיור חשוב ויקר בעינינו בנסיבות העכשוויות של עם ישראל, ואנו עוסקים בו במעין 'הקרבה רוחנית אישית שלנו', בידענו כי יש גם כשלונות...

3. אולפני גיור

בתחום אולפני הגיור, ניתן להצביע על שלושה 'חידושים' שהונהגו:

א. משרד החינוך נרתם למימון מורים באולפני גיור. כמאה כיתות כאלו (לימודי אה"צ או ערב בלבד) הוקמו על ידי עמותות שונות, בפזורה ארצי נאות ובשפות שונות. אמנם בלימוד פרטי יש היבט חיובי של התקשרות אישית לרב או לרבנית, אך קיים חשש גם ל...קשר כספי שלילי. לפיכך העדפנו את הלימוד הקבוצתי (שיש בו תועליות נוספות).

⁴ בענין קבלת המצוות וביטול גירות ע"י במאמרים שנכתבו ע"י דייני הגיור בתחומין: בכרך יט: הרב צבי ליפשיץ, 'ביטול גיור כשקבלת המצוות היתה פגומה'; הרב ישראל רוזן, 'גר שקיבל תורה יחויף ממצוה אחת'; בכרך כ: הרב יעזר אריאל, 'ביטול גירות למפרע'; הרב צבי ליפשיץ, 'מעמד הכותים וקבלת מצוות חלקית בגירות'; ובכרך כג יתפרסמו אי"ה מאמרים נוספים בנדון.

ב. הוגדרה תכנית לימודים מפורטת (500 שעות) המתפרסת על פני 12-14 חודשים, להכשרת המעוניינות בגיור. משך התקופה נועד גם להיכרות-סטאג' עם מעגל השנה והגי ישראל כולם.
ג. ובעיקר, נקבעה פונקציה של 'שליח בית דין' ('שלוּחֵי') המשמשים כעיני בית הדין באולפנים. הללו מעורבים בקבלת התלמידות, באישור המורים/ות ובהמלצה לקראת הגעה לבית הדין. תפקיד זה הינו 'קריטי' למדי, והוא המאפשר לבית הדין להכיר חלקית את הניצבת בפניו.

4. מסגרת 'ועדת נאמן'

מזה כשלוש שנים פועלים עשרות רבות של אולפנים במסגרת 'המכון המשותף ללימודי היהדות' שהוקם בעקבות 'ועדת נאמן' המפורסמת. חלק מהם עברו מתוך המערכת הקודמת לחיק 'המכון המשותף', כמו אולפני הקיבוץ הדתי. ועדת נאמן הוקמה בעקבות עתירות התנועה הרפורמית והתנועה הקונסרבטיבית להכרה בגיוריהם והפשרה היתה: הכרה בהם כראויים להימנות על הנהלת 'מכון משותף' להכשרת גרים ומעורבות מסוימת בהם. מאידך, בית הדין יהיה של הרבנות (האורתודוקסית, כמובן).

'מכון משותף' זה זכה לתקציבים נדיבים ביותר (באמצעות הסוכנות) ונטע תקוות כי באמצעותו יגדל זרם המתגיירים עשרת מונים. בפועל המסגרת מנוהלת על ידי אישים דתיים (הלא-אורתודוקסים נותרו בהנהלה בלבד, ודומה כי חדלו להתעניין בה לאחר שלא סיפקה את מאווייהם להכרה רבנית בהם) בראשות ידידנו פרופ' בני איש-שלום.

לדעתי, 'המכון המשותף' לא סיפק את הסחורה' בשום מובן. הרבנות הראשית מפנה לו עורף בשל התווית הרפורמית; הרפורמים ממשיכים לגייר בעצמם ולעתור להכרה בהם; ובעיקר - למרות מאמצים רבים, תקציבי ענק ופריסה רחבה, כולל בצה"ל, מסתבר כי מעטים הגיעו לפתחי הגיור מקרב קבוצות לימוד אלו (עד היום כ-400 בלבד, במשך שנתיים). התקוות ה'סוכנותיות' לנהירה המונית נגוזו, בהיעדר מוטיבציה מספיקה בקרב העולים, וכפי שיודגש להלן. לימוד מזורז ומרוכז (סדרות יהדות ממוקדות בצה"ל או קורסי קיץ לבוגרי בתי ספר חילוניים) הניב מתגיירים בודדים בלבד (פחות מעשרה כמדומני), אף שהם התייצבו בפני בית דינו הוותיק והמאד-מתחשב של הרב צפניה דרורי.

באמתחתי ביקורת על עצם קיומה של מסגרת מקבילה, המתחרה למעשה באולפני הגיור הוותיקים ומציעה תנאים כספיים נוחים יותר למורים. חלק מן האולפנים לגיור של 'המכון המשותף' הם פשוט פרי 'רכישתם' באמצעות 'ערך מוסף', וסך כל המתגיירים השנתי נותר כמקודם. כמה מאות מתגיירות עברו מחסות 'אולפני הרבנות' לחסות 'אולפני נאמן' ללא הגדלת המאגר הכולל. מאידך, להיטות 'המכון המשותף' לרצות את הסוכנות המתקצבת - גורמת להעלאת טענות מקרב מנהלי המכון המשותף כלפי בתי הדין 'המחמירים', כביכול. מערכת זו חסרה, לדעתי, דמות רבנית קונצנזוסאילית שתעמוד בראשה (מקרב רבני הקיבוץ הדתי, למשל), ותפעל כ'עזר' ולא 'כנגדו'.

ד. היקף הגיורים

המציאות מלמדת שכ-80% מבין המתחילות ללמוד באולפני הגיור מסיימות אותו ומגיעות לבית הדין. מתוכן, כ-90% מגשימות את יעדן הנכסף - גיור כהלכה והתכללות בעם ישראל. רובן - בהופעה אחת בלבד לפני בית הדין. בדרך זו נכנסים תחת כנפי השכינה כ-4,000 נשמות לשנה (כולל ילדים המתגיירים אגב אמותיהם). אכן, יש לציין כי 60% מהן הם עולי אתיופיה שהגיור נכלל אצלם בתהליך העלייה והקליטה. מקרב עולי חבר העמים כמות המתגיירות (כולל כמובן ממין זכר) השנתית היא פחות מ-11,000!

כמות זו היא מזערית לנוכח בעיית ריבוי הנוכרים בישראל אזרחי המדינה (כיום מוערך מספרם כ-300,000- מתוך מעל מיליון עולים מחבר העמים ומאתיופיה). להערכתך, על ידי הפצת מידע והגברת התודעה בקהיליית העולים ניתן בנקל להכפיל ולשלוש את הכמות, אך לא הרבה יותר, אלא אם כן רוח ממרום תטלטלם בציצית ראשם.

לדעתי, מאז מתן תורה לא היתה מערכת גיור מקיפה כזו, כולל מן ההיבט הכמותי. הרבנות עושה כל אשר לאל ידה בסוגיה זו, והעולם הרבני 'שלנו', התורני-לאומי, יוכל להתייצב בפני 'שר ההיסטוריה' ולהכריז בפה מלא: רבש"ע, לא עמדנו מן הצד כאשר צור ישראל פתח שערי גאולים לפני ריבואות נקבצי הגלויות. עשינו כיכולתנו - עתה עשה את שלך...

ה. 'מפסידי' הגיור

1. המשמעות הסוציולוגית של חוק השבות

מאז תיקון חוק השבות עקב מאבקי 'מיהו יהודי', והקניית זכאות עלייה לצאצאי העם היהודי עד דור רביעי (נינים), השתנתה כליל הסוציולוגיה של עם ישראל לתפוצותיו. בעיני עצמם, בתחושה הסובייקטיבית, כל 'זכאי

העלייה' מגדירים עצמם כמעין-יהודים; אמנם לא לפי הרבנות אלא לפי הכנסת וחוקי ישראל. בבת אחת תפח העם היהודי, הווירטואלי-סטאטיסטי, לממדים הגדולים פי כמה מממדיו האמיתיים. תחושה זו מקטינה את המוטיבציה לגיור, שהרי "אני כבר מוכרת כיהודיה בקהילתי הקרובה. בארץ המוצא השתתפתי במחנה של הסוכנות ובחוגי המרכז הישראלי. איש לא פגע בי או העיר לי על אי-יהדותי". ובכן למה להתגייר? אמנם היעדר אינטרס כלכלי חברתי מובהק הוא נקודה חיובית לגיור, והוא מעיד כי מי שכבר מגיע - לבו ומצפונו עמו, ולא כיסו.

2. נישואין וקבורה

היעדר אפשרות לנישואין אזרחיים בישראל מועלה תדיר כעילה לתסיסה בקרב העולים. עלי לציין כי מזה שנים אני תמה על טיעון זה, שכן הוא מושמע בוקר וערב על ידי ארגוני שמאל ישראליים, ועמותות 'אנטי' למיניהן. לא שמענו קול אוטנטי של מחאה רבתי מקרב העולים בסוגיא זו. גם המפלגות הפוליטיות של עולי חבר העמים אינן מנפנות במצוקה זו.

שאלתי רבים ובקיאם בשטח: איך העולים הנוכרים מתחננים? ולא קבלתי תשובה של ממש. הם אינם נוסעים לקפריסין (פריבילגיה זו שמורה לרמת השרון ולרמת אביב). יתכן כי רבים מהם מקימים משפחות בהסכמים פרטיים למיניהם, ללא רישום נישואין פורמאלי (משכנתא יש להם מכבר, במסגרת קליטת העלייה). קיימת טענה כי משפחה חד-הורית די פופולארית באוכלוסיה זו (מענק מוגדל של ביטוח לאומי!). קשיא! מכל מקום, הנישואין הדתיים הנהוגים בישראל אינם משמשים דרבון של ממש לאפיקי הגיור. נושא הקבורה היהודית אף הוא יכול לשמש עילת גיור הלכתי, אך כנראה שאינו מספיק 'אטרקטיבי', וספק אם שערי הקבורה היהודית הנפתחת בפני המתגיירת תשמש 'פיתוי' משמעותי לגיור.

3. מחיקת סעיף הדת/לאום

בסערת המלחמה שאנו שרויים בה כיום במדינת ישראל, הציבור הישראלי לא הפנים את משמעות המצב אשר הגענו אליו כתוצאה מעתירות של בודדים. מחיקת סעיף הדת והלאום מן הזהות של המדינה הינה עתירת משמעות, הנוקבת ויורדת עד לשיתין של מדינת היהודים בארץ ישראל. כבר הוזכר כי הפסיקה התייחסה, בינתיים, למרשם האוכלוסין בלבד. ביחס לחוק השבות השאלה נותרה פתוחה: האם מתגייר לא-אורתודוקסי זכאי להתאזרחות בישראל, ומספר עתירות תלויות ועומדות בבתי המשפט בשאלה זו. בפועל, היבט זה איננו נוגע לעולים, שהם כבר אזרחים מכוח צאצאות או נישואין.

מתברר שאין כל נהירה לגיור לא-אורתודוקסי, אף שהוא מניב 'תשואה': רישום 'יהודי' במרשם האוכלוסין (לכל אדם יש נגישות לפרטי המרשם שלו). העולים הנוכרים מחבר העמים אינם מתדפקים על דלתותיהם של התנועות הלא-אורתודוקסיות משתי סיבות, לדעתי: (א) תודעת הגיור בכללותו איננה קימת אצל העולים, ואין להם עניין בו, ללא אבחנה בין גיור אורתודוקסי לרפורמי. (ב) העולים פיקחים דיים להבין כי הרישום 'יהודי' במרשם האוכלוסין איננו מקנה להם דבר, וערכו החברתי בישראל כקליפת השום. מכיוון שההלכה איננה מכירה ביהדות זו, לצורכי נישואין, קבורה, ברית וכד', הם אינם 'קונים' תחליף זה. אם להתגייר - אז במקור, ולא בתעתיק רפורמי דל.

אני סבור כי מחיקת הסעיף מתעודת הזהות כמוה כשפיכת מעט המים שנותרו עם התינוק. מרבית המתגיירות מייחלות להכרה פומבית ביהדותן. קבלת תעודת הזהות ובה השם המפורש 'יהודי' - היא משאת נפש ופסגת שאיפות. המחיקה משמיטה שטיח, חיצוני אמנם, מתחת היהדות הנרכשת. אולי מנקודת מבט רבנית הגיור יהיה 'טהור' יותר, בהיעדר ביטוי חיצוני לו, אך הוא בכלל לא יהיה... ומהי בשורת העתיד?

אין באמתחתי תשובה לשאלה המרכזית: מה יהיה עם ריבוי הנוכרים? אינני מקבל את ההנחה החילונית (מבתי המדרש של ירון לונדון, יוסי ביילין ואחרים) כי תהיה היטמעות והתבוללות מהופכת של קליטת הנוכרים בחברה הישראלית ולא נודע כי באו אל קרבה. אני מעריך כי העתיד צופן לנו הרבה טרגדיות אישיות של גילוי עובדת הנוכריות רק סמוך לנישואין.

אני סבור כי צמצום הגירת הנוכרים היא הכרחית, ויכולה להתממש הן בדרך של שינוי חוק השבות והשמטת 'סעיף הנכד' ממנו, והן בדרך של סגירת ברזי הסוכנות והמעטת שליחי עלייה (או הנחיות להם את מי להעדיף). העולים הנוכרים אינם באים. מביאים אותם! רק לאחרונה שמעתי על תנועה חילונית (בגוש דן!) שהתקבצה סביב נושא זה מן המבט הלאומי, ולא דווקא הדתי. חשוב ביותר כי מסרים אלו ינשאו על כתבי וכתפי אלה 'שאינם דתיים' וד"ל.

ובאשר לגיור; כבר כתבתי לעיל כי הפוטנציאל טרם מומש, והוא יכול להיות בנקל פי שלושה מהנוכחי. אם כל המשאבים יתרכזו בידי המערכת המגיירת הקיימת (ללא תחרות מרפת ידיים) - ניתן לעשות זאת. "תנו לי בית אחיזה וארים את כדור הארץ" - אמר ארכימדס, כמדומני.

סיכום

- א. במקורות היהדות ובמסורת ישראל מתרוצצות שתי מגמות; האחת - מחמירה בגיור והשנייה - מאירה פנים ובאה לקראת המועמדים לגיור.
 - ב. הגיור לעולם הוא אישי, מתוך הכרה פנימית. אין גיור קבוצתי ואין תוקף לגיור מאולץ. היהדות מתנגדת לכל שידול להמרת דת. מאידך, הגברת התודעה והמידע - מותרת, ורצויה בנסיבות הנוכחיות בישראל.
 - ג. עולם הגיור הוא במידה רבה 'עולם נשי'. בכל הדורות, וכיום בישראל, קיים רוב מכריע למתגיירות על פני מתגיירים. הסיבה היא הרצון לנישואין כשרים וכן אחריות לצאצאים שייחשבו יהודים למהדרין.
 - ד. בישראל פועלים כיום 10 הרכבים מיוחדים לגיור, במסגרת ממלכתית. דייני הגיור כולם בעלי השקפת עולם מקרבת ומאירת פנים. מערכת אולפנים ידידותית מכשירה את המעוניינות (והמעוניינים) במתכונת מובנית וממוסדת.
- ה. מדי שנה מתגיירים בישראל כ-4,000 נפש, כולל ילדים, מכל ארצות העולם. ה'מכון המשותף', פרי 'ועדת נאמן', לא תרם כמות משמעותית של מתגיירים. במידה רבה הוא 'רכש' אולפני גיור ותיקים, וסך המתגיירים לא המריא.
- ו. מאבקי 'מיהו יהודי?' בישראל גרמו לשינויי חקיקה ולהתאזרחות מסיבית של נוכרים 'זכאי חוק השבות' מכוה נישואין וצאצאות. מצב זה שינה את הסוציולוגיה של עם ישראל. זכאי עלייה חשים עצמם, בתודעתם הסובייקטיבית, כ'יהודים על פי המדינה' (ולא על פי הרבנות). מצב זה איננו תורם לתודעת הגיור. העולים הנוכרים לא זורמים לאפיקי גיור, אורתודוקסי ורפורמי כאחת.
 - ז. מאידך, אי קבלת הטבה כלכלית או אזרחית בישראל באמצעות הגיור מאפשר לגייר ביתר קלות את הפונות, בהיעדר אינטרס נראה לעין. זו הסיבה שממעטים לגייר בישראל נושאי דרכונים זרים.
 - ח. בתשס"ב (2002 למנינם) הוחלט לחוק את סעיף הדת/לאום מתעודת הזהות בישראל, ולהשאירו במרשם האוכלוסין החסוי בלבד. הרקע: פסיקת בג"צ לרשום כיהודים גם מתגיירים לא-אורתודוקסים. התוצאה הצפויה: התמעטות הפונים לגיור, שהרי יהדותם לא תופגן בגלוי. ובכלל, תודעת הזהות הלאומית פוחתת בהיעדר רישום.
 - ט. איגום המשאבים והפקדתם בידי המערכת המגיירת הנוכחית, ומנגד - צמצום העליה הנוכרית על ידי הקטנת משאבי הסוכנות ומחיקת 'סעיף הנכד' מחוק השבות, הן הדרכים המוצעות לצמצם את בעיית ריבוי הנוכרים בישראל כאן ועכשיו.